

T O P L U M S A L

Tarih

192
ARALIK
2009

Tarih Vakfı Arşivinden
Çıkan Talak Belgesi
**Mustafa Kemal
boşanırken
ter dökmüştü**
İpek Çalışlar

Kuruluşunun
150. yılı vesilesiyle

Mekteb-i Mülkiye 1859-1923

Modernleşme sürecinde Osmanlı Devleti'nin
bir eğitim kurumu olarak Mülkiye ile ilişkisi.

Taner Timur

Küçükçekmece Gölü
Kıyısındaki Byzantion
Yerleşimiyle İlgili
Spekülasyonların Sonu

Bathonea

Oğuz Tekin

Cumhuriyet Öncesi
Fikir Hareketlerinde
Bergsonculuğun
Yeri ve Yayılması

Dilek Sarmış

Selim Deringil ile söyleşi-
Aslı Odman'ın yazısı

Nisan 1909
Adana Olayları

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 6,00 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-01 79

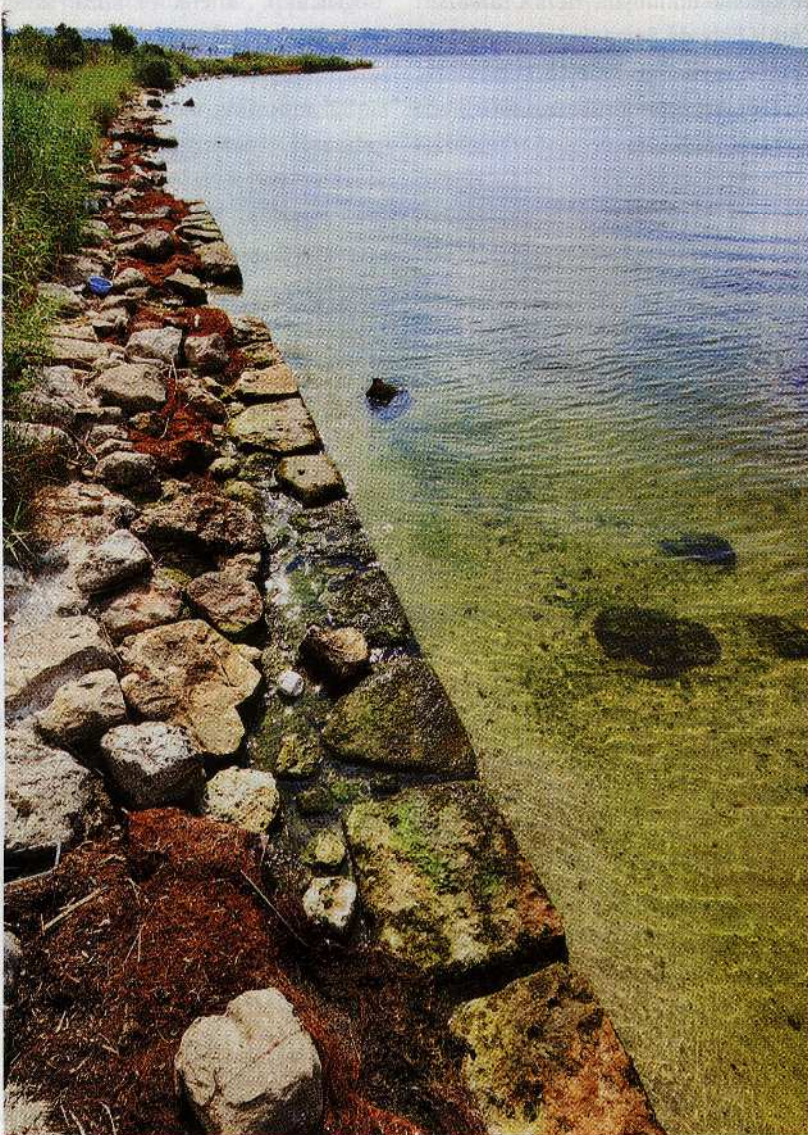
9 771300 702598

KÜÇÜKÇEKMECE GÖLÜ (RHEGION) KIYISINDAKİ BYZANTIONLULAR VE BİR HEKATOSTYS

BATHONEA

OĞUZ TEKİN

Semavi Eyice otuz yıl önce kaleme aldığı bir makalesinde, "Küçükçekmece dolaylarında Bathonea adında küçük bir yerleşme yerinin varlığı da, bazı mezar kitabelerinden tahmin edilebilir ise de kesin yeri bilinmemektedir" demektedir. Aslında Bathonea adı sadece iki yazıtta geçmektedir. Antik Çağ yazarlarının eserlerinde Bathynias adlı ırmağın adı geçmekte iken Bathonea adlı bir yerin adının geçmemesi tesadüf değildir. Yazıtlarda adı geçen Bathonea, bir "toponym" yani yer adı olmayıp toplumsal bir sınıftı işaret etmektedir.

Küçükçekmece Gölü kıyısında Bathonea olduğu öne sürülen mevki.

Bir yılı aşkın bir süredir "İstanbul Tarih Öncesi Çağlar Araştırmaları" (ITA) projesi kapsamında Küçükçekmece'de yürütülen çalışmalara ilişkin sansasyonel haberler ve değerlendirmeler, görsel ve yazılı basında geniş yer bulmuş; kaynaklarda sözü edilen ancak yeri bilinmeyen "kayıp kent" Bathonea'nın keşfedildiği ya da araştırmaların sonuçlarının beklenmesi gerektiği duyurulmuştur. Sonunda Kültür Bakanlığı kararıyla Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Şengül Aydıngün başkanlığında -İstanbul Üniversitesi'nden de bir ekibin katılımıyla- Küçükçekmece Gölü kıyısında arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, Küçükçekmece ve civarında, bilinen ve kayıtlara geçmiş olan antik yerleşimler dışında kent statüsünde (*polis* veya *apoikia*) başkaca büyük bir yerleşim bulunmayacağı açıktır. Çünkü tarihe "Büyük Kolonizasyon Dönemi" olarak geçen MÖ 750-550 tarihleri arasında ve sonrasında, bölgede kurulan tüm koloniler (*apoikiai*) ve onları kuran ana kentler (*poleis*), antik kaynaklardan ve arkeolojik araştırmalardan bilinmektedir; An-

tik Çağ yazarlarının eserlerinde geçip de Küçükçekmece Gölü kıyısında halen aranan bir kent bulunmamaktadır; hatta aynı bölgede, sikke basıp da kendisi bilinmeyen bir kent de bulunmamaktadır

Küçükçekmece ve civarı, Antik Çağ'da Byzantion'un² egemenlik alanı (*territorium*) içinde bulunuyordu; bu nedenle günümüzde Küçükçekmece'ye lokalize edilen Rhegion da³ Byzantion'a bağlı küçük bir yerleşimdi (*kome*). Küçükçekmece yani Rhegion, söz konusu yörede Byzantion'a bağlı en büyük yerleşim olduğuna göre, Küçükçekmece'de ondan daha büyük bir yerleşim olması söz konusu değildir. Byzantion ile ona bağlı bir köy niteliğindeki Rhegion arasındaki ilişki, yörede ele geçen mezar yazıtlarıyla da açıktır⁴. Klasik ve Helenistik dönemlerin nispeten önemli koloni kentlerinden Selymbria (Silivri) bile, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde olasılıkla Byzantion'a (bir ihtimal de Perinthos'a) bağlı ufak bir yerleşime dönüşmüştü; yani artık bir koloni kenti değildi. Bir yanda İstanbul Boğazı (*Bosporos*) kıyısındaki Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nin görkemli kenti Byzantion, onun egemenlik alanında kalan Rhegion ve Selymbria varken, Bathonea'yı nereye yerleştirmek gerekir? Ya da Bathonea nedir ve ne değildir? Bu soruların yanıtı aslında çok açık olup öteden beri bilinmektedir. Ancak, "kayıp kent Bathonea" haberlerinin bu kadar ciddiye alınıp bu noktaya geleceği düşünülmemiş olduğundan yanıtı da oldukça gecikmiştir

Bathonea'nın bir yerleşim yeri olarak aranması, Semavi Eyice'nin yaklaşık otuz yıl önce kaleme aldığı bir makaleye dayanmaktadır. Eyice, söz konusu makalesinde, "Küçükçekmece dolaylarında Bathonea adında küçük bir yerleşme yerinin varlığı da, bazı mezar kitabelerinden tahmin edilebilir ise de kesin yeri bilinmemektedir" demektedir⁵. Öyle anlaşılmaktadır ki, araştırmacılar göl kıyısında buldukları bazı eski kalıntı ve buluntuları bir yerleşim yeriyle ilişkilendirmek istemişler ve daha da

ileri giderek kalıntı ve buluntuların bulunduğu mevkinin, kaynaklarda sözde Bathonea olarak geçen "kent" olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu yazının konusu, adı geçen mevkide görülen kalıntılar ve ele geçen buluntular değildir; söz konusu kalıntı ve buluntuların o mevkide bir yerleşim olduğunu gösterdiği açıktır. Sorun, izlerinin ve kanıtlarının tespit edildiği bu yerleşimin adı ya da kimliğidir; orada Bathonea adlı bir kent ya da yerleşim olabileceğinin düşünülmesindedir.

Küçükçekmece Gölü'ne dökülen Sazlı Dere'nin Antik Çağ'daki adının Bathynias olduğu 19. yüzyılın sonlarından itibaren bilinmektedir⁶. Nitekim Plinius⁷, Ptolemaios⁸ ve Strabon⁹ ırmağın adından Bathynias olarak, Appianus¹⁰ ise Bithya olarak bahsederler. Dolayısıyla Bathynias ırmağı ve lokalizasyonu konusunda herhangi bir kuşku bulunmamaktadır.

Bathonea adı ise bugüne değin iki yazıtta geçmektedir. Bunlardan biri 19. yüzyıl sonlarında Haliç Tersanesi'ndeki bir "hafriyat" sırasında bulunan ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bahçesinde duran bir lahit üzerinde bulunmaktadır. MS 1. yüzyıla tarihlenen yazıtta, "Bathonea'lı Rufus'un oğlu Damas'ın 33 yıl yaşadığı" belirtilmektedir. Lahit

İstanbul Arkeoloji Müzeleri bahçesinde duran ve üzerinde Bathonea adının geçtiği yazıtın yer aldığı lahit ve yazıtın altındaki kabartmadan detay.

Fotograf: Oğuz Tekin

ve yazıtı ayrıntılı olarak ilk kez Arif Müfid Mansel¹¹ tarafından yayımlanmış, daha sonra Zafer Taşlıkloğlu da¹² yazıtta atıfta bulunmuştur. Aynı yazıt Jeanne ve Louis Robert¹³ ve Nezih Fıratlı¹⁴ tarafından da ele alınmış ve son olarak Adam Łajtar¹⁵ tarafından Byzantion yazıtları katalogunda tekrar yayımlanmıştır.

Bathonea adının geçtiği ikinci yazıt, Silivri ile Marmara Ereğlisi arasındaki Eski Ereğli'de (sonradan Gümüşyaka) 20. yüzyılın başlarında bulunmuş bir steldir. Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen stel kırık bir parça olup üzerindeki yazıtın az bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Yazıtın üstten dördüncü satırındaki Batho-

Gümüşyaka'da bulunan ama bugün nerede olduğu bilinmeyen ve üzerinde Bathonea adının geçtiği stel.

G. Seure, s. 558, res. II.

neanın adı ise eksiksiz olarak korunmuş. Bu yazıt da G. Seure¹⁶, L. Robert¹⁷, N. Fıratlı¹⁸ ve M. H. Sayar¹⁹ tarafından yayımlanmıştır.

Yukarıda adları anılan Antik Çağ yazarlarının eserlerinde sadece Bathynias adlı ırmağın adı geçmekte iken Bathonea adlı bir yerin adının geçmemesi tesadüf değildir. Çünkü yazıtlarda adı geçen Bathonea, bir "toponym" yani yer adı olmayıp toplumsal bir sınıfı işaret etmektedir. Antik Çağ'da kentler (*poleis* veya *apoikiai*) sadece fiziksel değil (kent, kırsal kesim, köy gibi), aynı zamanda içlerindeki nüfus (*demos*) ile bütünlük arz ederlerdi. Kentlerin barındırdıkları nüfus ise çeşitli alt gruplara ayrılırdı. Tütünün kente (*polis-apoikia*) bağlı olduğu bu etnik gruplar genelde kendi içlerinde alt gruplara da ("subdivision") ayrılabilirdi. Kente bağlı olan ve içinde nispeten çok kişinin yaşadığı grupların aynı zamanda toprakları da vardı, yani belirli bir toprak parçası üzerinde yaşıyorlar ve o toprak parçasının bir adı oluyordu²⁰. Örneğin, Khrysopolis (Üsküdar) aslında bir kent olmayıp, Kalkhedon'a bağlı bir köy (*kome*) yerleşimidir. Keza, burada ele aldığımız konu çerçevesinde, Rhegion başlı başına bir kent olmayıp, Byzantion'a bağlı bir

köydür (*kome*). Bu yerleşimlerde hem belli bir nüfus barınmaktadır, hem de yerleşimlerin bir adı vardır. Oysa *phyle* veya *hekatostys* gibi etnik alt gruplar, belli bir toprak parçasının adını değil, bağlı oldukları etnik sınıfın adını taşırlardı. Diğer bir deyişle, kriter, coğrafi değil, etniktir. Bu alt grupların rollerinden biri, belki de başlıcası, kent merkezi ile merkezden uzakta yaşayan vatandaşlar arasındaki bağı sağlamaktır²¹.

Antik Çağ'daki kentlerin (daha doğrusu kent-devletleri veya koloniler), anayasal düzenlemelerinde toplumsal sınıfların rolü büyüktür. Farklı kentler farklı toplumsal yapılanmalara gitmişlerdir. Gerçekte fazla model olmasa da, toplumsal ya da etnik sınıfların gruplanmalarında ve aldıkları isimlerde farklılık olabilmektedir. Yukarıda zikredilen yazıtlarda, *hieromnamon* unvanı geçmektedir. Bu da bize yazıtlarda geçen isimlerin Byzantion ile ilişkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü, Byzantion'da devletin başındaki kişinin bu unvanı taşıdığını biliyoruz²². Örneğin, Kalkhedon'da devletin başı *strategos* olarak anılırdı²³. Bu durumda, Küçükçekmece ve yöresinin, Byzantion'un egemenlik alanı içinde kaldığı aşikâr oldu-

ğundan, o yöredeki yerleşimlerin de Byzantion'a bağlı *kome* (köy) veya *phyle* (kabile) gibi alt bir grup altında bir arada yaşayan topluluklar olması gerekir. Byzantion halkının *hekatostys* denen yüzlük gruplar halinde sınıflanmış olduğu bilinmektedir²⁴. Bu nedenle her iki yazıtta geçen Bathonea, Byzantion'a bağlı bir *hekatostys* (yüz kişiden oluşan bir tür toplumsal alt sınıf) adıdır. Bu etnik birimlerin hiyerarşik bir yapısı yoktu; siyasal ve hukuksal (ve de kamusal) her türlü işleyişi kolaylaştırmak için Byzantionlu yurttaşların kayıtlı buldukları ve böylece devlet (Byzantion) ile bağlarını kurdukları birimlerdi; sonuçta tümü Byzantion halkını (*demos*) oluşturuyordu. Bu tür bir etnik sınıfın ya da grubun günümüzdeki mahalle kavramıyla da bir ilişkisi bulunmamaktadır; çünkü mahalle dendiğinde, belli bir nüfusun iskân ettiği yer anlamına gelen *phyle*'ler gibi *hekatostys*'ler de teritoryal bir yapılanma değildir. İlk yazıt örneğinde adı geçen Rufus'un, Bathonea'lı olduğu şeklindeki okuma kuşkusuz doğrudur; ancak yukarıda vurguladığımız gibi, Bathonea bir yer adı değil, bir toplumsal sınıf adıdır; Rufus'un ait olduğu sınıfın yani *hekatostys*'ün adını (Bathonea) belirtmektedir. Byzantion'un bilinen diğer iki *hekatostys*'u Philoktearea/Philoktearea ve Krateinea'dır²⁵. Küçükçekmece Gölü, Byzantion'un egemenlik alanı içinde olup, özellikle Helenistik ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde, gölün çevresinde ve kıyısında çok sayıda ufak yerleşim bulunduğu bilinmektedir. Bu yerleşimlerin bir kısmı muhakkak ki balıkçıların yaşadığı ve balıkçı barınaklarının olduğu yerlerdi. Çünkü biliyoruz ki, Byzantion'un balık kaynağını sadece Bosporos (İstanbul Boğazı) ve Propontis (Marmara Denizi) oluşturuyordu; göllerin de önemli bir yeri vardı. Nitekim 1920'li yıllarda Küçükçekmece Gölü'nde (Rhegion) yılda 15.000 kg balık avlandığını biliyoruz²⁶. Bu miktar geçmişte Byzantion'luların (ve Byzantion'lu balıkçıların) neden Rhegion'a ilgi gösterdiklerinin ve orada yerleştiklerinin göstergelerinden biridir. Sonuç olarak, Küçükçekmece Gölü

kıyısında saptanan kalıntıların, olasılıkla Byzantion veya Byzantion'un *kome'si* statüsündeki Rhegion ile ilişkili olabileceğini ve belki de Geç Antik Çağ'da bölgedeki yeni yapılanmanın izlerini taşıyabileceğini ama bunun hiçbir zaman Bathonea

ile ilişkili olmayacağını söyleyebiliriz; zira Bathonea coğrafi bir isim değil, demografik bir tanım veya teşekküldür. Yukarıda bahsedilen yazıtlardan, Byzantion'a bağlı Bathonea *hekatoystys*'ünün en azından Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüz-

yılı içindeki varlığından haberdar oluyoruz; ancak bunun Helenistik Dönem'e ve belki daha öncesine kadar uzanması da mümkündür

OĞUZ TEKİN

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ESKİÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI

DİPNOTLAR

- 1 Yöredeki araştırmalar için bkz. E. Güldoğan, "İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları", *Aktüel Arkeoloji* (9 Aralık 2008), s. 70-71.
- 2 Byzantion için bkz. J. Miller, "Byzantion" *Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft* (- RE) III (Stuttgart 1899), süt. 1127-1150; H. Merle, *Die Geschichte der Städte Byzantion und Kalchedon von ihrer Gründung bis zum Eingreifen der Römer in die Verhältnisse des Ostens*, Kiel 1916; K. Hanell, *Megarische Studien*, Lund 1934; W.P. Newkaja, *Byzans in der klassischen und hellenistischen Epoche*, Koehler/Amelang, Leipzig 1955 (Rusça 1953 edisyonundan çeviri); W.L. Macdonald, "Byzantion" *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites* (Ed. R. Stillwell), Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1976, s. 177-179.
- 3 E. Oberhummer, "Ρηγιον" *RE* IA 1914, st. 476-477; S. Eyice, "Tarihte Küçük Çekmece" *TTOK Belleteni*, 62/341 (Mart-Haziran 1978), s. 1-10.
- 4 Z. Taşlıkioğlu, "Rhegion (Küçük Çekmece) Kitâbeleri" *Belleten* XXIII (1959), 545-562; A. Łajtar, *Die Inschriften von Byzantion I*, Bonn, 2000, no. 30-35.
- 5 Eyice, aynı eser, s. 2.
- 6 Oberhummer, "Bathynias" *RE* III. (1899), st. 138; *Tabula Imperii Byzantini* (- *TIB*) 12. *Ostthrakien* (Europe), (haz. A. Külzer), Wien, 2008: Bathynias.
- 7 *Naturalis Historia*, IV.XI.47.
- 8 *Geographia*, III.11.4(6).
- 9 *Geographika*, VII. frag. 55 (56).
- 10 *Appianou Romaika*, "Mithridateios", XII, 1.
- 11 A. M. Mansel, "İstanbul Tersanesinde Bulunan Bir Lahit ve Bir İstanbul Lahitler Grubu Hakkında Araştırmalar" *Belleten*, XXI-83 (1957), s. 395-419.
- 12 Taşlıkioğlu, aynı eser, 555.
- 13 J. ve L. Robert, «Thrace, Mésie, cote européenne du Pont Euxin» *Bulletin épigraphique* IV (1959), s. 206-219 arası özellikle s. 207, no. 252.
- 14 N. Fıratlı, *Les stèles funéraires de Byzance gréco-romaine avec l'édition et l'index commenté des épitaphes par L. Robert*, Paris, 1964, s. 122'de no. 205 ve s. 148.
- 15 A. Łajtar, *Die Inschriften von Byzantion I*, Bonn, 2000, s. 218-219, no. 315.
- 16 G. Seure, "Antiquités thraces de la propontide" *Bulletin de correspondance hellénique* 36 (1912), s. 534-641 fakat özellikle s. 558 vd. Ancak söz konusu isim, yanlış olarak Bathynias imâğı ile özdeşleştirilmiştir.
- 17 L. Robert, "Divinités éponymes" *Hellenica* II (1946), 61-64.
- 18 Fıratlı, aynı eser, s. 148 ve s. 164.
- 19 M. H. Sayar, *Perinthos-Herakleia (Marmara Ereğlisi) und Umgebung. Geschichte, Testimonien, griechische und lateinische Inschriften*, Wien, 1998, s. 419, no. 304.
- 20 V. Gabrielsen, "Brotherhoods of Faith and Provident Planning: The Non-public Associations of the Greek World" *Mediterranean Historical Review* 22/2 (December 2007), s. 183-210; M. H. Hansen, "The Use of Sub-ethnics as Part of the name of a Greek Citizen of the Classical Period: The Full name of a Greek Citizen" *Once Again: Studies in the Ancient Greek Polis. Papers from the Copenhagen Polis Centre 7*, Stuttgart, 2004 (Ed. T. H. Nielsen), s. 117 vd.
- 21 Gabrielsen, aynı eser, s. 186.
- 22 Hanell, aynı eser, s. 156 vd. ve s. 205.
- 23 Hanell, aynı eser, s. 151 vd.
- 24 Hanell, aynı eser, s. 74, not 1 ve s. 142; L. Robert, *Hellenica* II (1946), s. 61-63; J. ve L. Robert, *Bull. epig.* 1959, s. 207, no. 252; Mansel, aynı eser, s. 401; Łajtar, aynı eser, s. 219 ve 279.
- 25 Mansel, aynı eser, s. 404 / a ve 405 / b); J. ve L. Robert, *Bulletin epigraphique* IV, 1959, s. 207, no. 252; Taşlıkioğlu, aynı eser, s. 553-555.
- 26 K. Deveciyan, *Türkiye'de Balık ve Balıkçılık*, (çev. E. Üyepazarcı), İstanbul, 2006 (Osmanlıca ilk baskı, 1915, Fransızca baskı, 1926), s. 497. Tablo D. Bu tablodan, o dönemde Küçükçekmece Gölü'nde tatlısu kefalı ve levreği, lüfer, turma, kayabalığı, kızılkanat, derepisi, yılanbalığı, tirsi, çapak avlandığını öğreniyoruz.

KURUMSAL TARİH DOSTU

Tarih Vakfı Kurumsal Tarih Dostu kurum ve şirketlerden öncelikle ilgi ve yüreklendirme, ardından da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen, çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren Kurumsal Tarih Dostlarımızla ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* dergisinde 1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. *Toplumsal Tarih* dergisi için üçer abonelik ve Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor. Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Bekay Emlak İnş.ve Tic. A.Ş.

Ekin Fuarçılık Ltd.

MUDO

MUDO

TÜYAP

TÜYAP A.Ş.

Vistur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL
TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
E tarihdestu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME,
İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 F (0212) 513 54 00
E tarihdestu@tarihvakfi.org.tr